

Az idézés mint újrakonstruálás

Az idéző tevékenység az egyenes idézésben

Csontos Nóra

KRE Magyar Nyelvtudományi Tanszék
Université Sorbonne Paris Cité, INALCO

Összefoglaló

A tanulmány a funkcionális kognitív szemantika és a pragmatika mint szemléletmód együttes érvényesítésével a közös figyelmi jelenetben megvalósuló idézést mint egy meglevő és nyelvilleg reprezentált esemény újrakonstruálását értelmezi. Az idézést ezáltal két esemény reprezentációját elvégző, összetett jelentésszerkezetnek tekinti, és az idézésnek az idéző tevékenység által irányított megalkotási módját, illetve az idéző résznek és az idézetnek egymás megteremtéséhez való kölcsönös hozzájárulási folyamatát, kölcsönös kidolgozottságát elemzi. Ebben az elméleti keretben az idéző adaptív tevékenységét az egyenes idézésben vizsgálja. Ezen elemzéssel azt kívánja bemutatni, hogy az egyenes idézési módban az idéző miként valósítja meg az eredeti diskurzus hozzáférhetővé tételét, és mindeközben miként befolyásolhatja a beágyazódó diskurzus megértését és értelmezését.

Kulcsszavak: újrakonstruálás, összetett jelentésszerkezet, egyenes idézés, idéző tevékenység, referenciapont-szerkezet

1. Bevezetés

A tanulmány a funkcionális kognitív szemantika (l. Tolcsvai Nagy 2010; 2013) és a pragmatika mint szemléletmód (l. Verschueren 1999; Tátrai 2011) együttes érvényesítésével a közös figyelmi jelenetben megvalósuló idézést mint egy meglevő és nyelvilleg reprezentált esemény újrakonstruálását értelmezi, ebből következően az idézést két esemény reprezentációját elvégző, összetett jelentésszerkezetnek tekinti (vö. Csontos 2012). Az idéző adaptív tevékenységét előtérbe helyezve az újrakonstruálás folyamatát és jelentőségét az egyenes idézésben vizsgálja abból a célból, hogy szemléltesse, miként találkozik a befogadó a közös figyelmi jelenetként megvalósuló egyenes idézésben az idézetként funkcionáló szövegrésszel, miközben megérti és értelmezi azt. Ehhez kapcsolódva arra kérdez rá, hogy az egyenes idézetként létező szövegrész feltételezi-e, megőrzi-e önmaga létét, vagy csupán – az aktuális megnyilatkozó idéző tevékenységének következményeként – egy meglevő észleléséről van-e szó (vö. Heidegger 2001).

A téma összetettsége miatt jelen kutatás az idézést az intertextualitás prototipikus eseteként értelmezi. Megkülönböztetve egyéb, a szövegtől való társulás, transztextualitáson (Genette 1996) alapuló eljárásoktól, azokkal az egy megnyilatkozóhoz köthető egyenes idézésekkel foglalkozik, melyekben a perspektivizáció (vö. Sanders-Spooren 1997: 86–95; Tátrai-Csontos 2009; Tátrai 2011: 34–35)

explicitté válik.¹ A vizsgálat elsősorban az írott nyelvi tevékenységnek írott nyelvi diskurzusokba történő idézésére koncentrál. Ettől csak azokban az esetekben tér el, mikor az újrakonstruálás folyamata egy írásban rögzített beszélt nyelvi diskurzus idézése által megy végbe. Ezekben az esetekben az eredeti, írásban rögzített diskurzust a maga teljességében idézi abból a célból, hogy az újrakonstruálás folyamatának releváns tényezőit szemléltesse.

A tanulmány az idézés újrakonstruálásként történő értelmezése után (2.) az idézést összetett jelentésszerkezetnek tekinti, melyben az idéző rész és az idézet úgy dolgozza ki saját jelentését, hogy mindeközben idézetként egymás meglétét is megteremtik (3.). Mivel az idéző tevékenység teszi hozzáférhetővé az idézetet, ezért a vizsgálat az idéző rész előtérbe helyezésével és részletes elemzésével mutatja be az egyenes idézés létrehozásának folyamatát, illetve az idéző rész és az idézet kölcsönös kidolgozását azon folyamatokra koncentrálva, melyek nagyban meghatározhatják az eredeti diskurzus hozzáférhetővé tételét, továbbá módosíthatják annak jelentését (3.1.). Először az idéző rész elsődleges figurájának vizsgálatát végzi el (3.1.1.). A másodlagos figura elemző bemutatásakor külön hangsúlyozza a nyelvi elemben reprezentálódó idéző tevékenységet, majd ehhez kapcsolódva az egyenes idézésben működő figyelemirányítói eljárás módra felhívva a figyelmet, az idézésben működő, az idézet befogadását meghatározó kettős figyelemirányítás mellett érvel (3.1.2.). Az elsődleges és a másodlagos figura közötti temporális viszony elemzése után (3.1.3.) az idéző tevékenység eltérő fokú nyelvi reprezentálását szemlélteti (3.2.). Mivel az idézés megalkotása során kiemelt jelentősége van annak a pozíciónak, ahonnan az idéző a meglévő esemény újraalkotását végzi, ezért a tanulmány az egyenes idézésben működő nézőpontfajtákat külön-külön elemzi (3.3.). Először a referenciális központ szerveződését vizsgálja (3.3.1.), majd a tudatosság szubjektumának elemző bemutatásakor az újrakonstruálás folyamatát felhasználva javaslatot tesz a fogalom újraértelmezésére az egyenes idézésben (3.3.2.). Végül a semleges kiindulópont működését elemzi, és ehhez kapcsolódva az idéző rész szerkezeti felépítésére reflektál (3.3.3.). Mindezek alapján az idéző diskurzusalakító és jelentésformáló aktivitására felhívva a figyelmet, az idéző tevékenység referenciapont-szerkezetként történő értelmezésével az egyenes idézés feldolgozási folyamatát elemzi (4.).

2. Az idézés mint újrakonstruálás

Az idézés esetében nem csupán egy esemény, hanem egy nyelvileg megkonstruált (l. Langacker 2008: 55; Tolcsvai Nagy 2010: 30–31) esemény feldolgozása és fogalmi megalkotása történik.

Az (1) példa egy interjú egy fordulóját tartalmazza, a (2) példa ezen interjúból származó diskurzusrészletet idéz.

¹ Az intertextualitáson alapuló nyelvi eljárások között az explicittség foka alapján több lehetőséget lehet megkülönböztetni. A legexplicittebb és legszószerintibb változat – mely a jelen tanulmány kiindulópontját is képezi – az *idézés*. Az explicittség alacsonyabb foka jellemzi a *plágiumot*, még kevésbé explicit a *célzást* (l. Genette 1996: 83).

- (1) Varga 2015
Inkább azt szeretném, ha nem nyernék semmit, mert az, hogy ki kell menni a színpadra, a legfélelmetesebb gondolat számomra. És nem gondolom egyáltalán, hogy az első filmemre nekem díjat kellene kapnom. Nekem az pontosan elég, hogy versenyben vagyok. Hiszen akkor hova megyek azután?
- (2) Onozó–Papp–Varga 2015
„Inkább azt szeretném, ha nem nyernék semmit” – mondta Nemes Jeles László egy héttel ezelőtt az Origónak adott interjújában.

Az idézés létrehozásánál a szövegalkotó az írott vagy a beszélt nyelvi reprezentációt – diskurzusként való funkcionálását, létezését megteremtve (vö. Gadamer 1984; 1991; Kocsány 1992; Tolcsvai Nagy 2001: 60) – feldolgozza, majd az így létrehozott diskurzust, illetve annak egy részletét az idézés nyelvi lehetőségén keresztül hozzáférhetővé teszi mások számára (l. (1) és (2) példa). A szövegalkotó tehát az idézés folyamatának egy pontján éppúgy befogadója az idézni kívánt diskurzusnak, mint később saját diskurzusának. Diszkurzív viszony nemcsak a szövegalkotó és a befogadó között, hanem a szövegalkotó és az idézésre szánt, beágyazódó diskurzus között is létesül. Az idézés megalkotásakor a szövegalkotó, az – idézni kívánt nyelvi tevékenységgel történő diszkurzív viszonyba kerülés során – idéző ugyanakkor interpretálónak válik, aki – mint az a (2) példában is látható – kiszakítva az eredeti kontextusából a feldolgozott és az idézésre előkészített szöveg-részt, azt új, általa megalkotott kontextusba helyezi át. Jelen esetben az interszubjektív ellenőrizhetőség lehetőségét, az eredeti szövegrész megalkotásának előidejűségét kihasználva „hidat ver múlt és jelen között, a szöveg (kánoni)² értelme és 'nekünk szóló' értelme között” (Jauss 1999: 11). Idézéskor tehát nem csupán egy esemény konstruálása történik, hanem **újrakonstruálás**: egy, a feldolgozás által létező szöveg idézetként való újraalkotása, **újrakontextuálás**, mely során „jelentésetolódás mehet végbe a kontextus megváltoztatása következtében” (Fehér M. 2008: 32; l. még Gadamer 1984: 325; Ong 1998: 149).

Az eredeti diskurzusnak, illetve az eredeti diskurzus egy részletének az idézés nyelvi tevékenysége által idézetként funkcionáló újramegteremtése tehát recepció, interszubjektív ellenőrizhetőségnek alávetett applikáció, mely az eredeti diskurzus és az idézett diskurzus közötti idő- és térbeli távolságból, továbbá az idéző megértési, értelmezési és aktualizáló eljárásából fakad. Az idézet ugyanakkor nem veszti el az autoritását, a „betűkben őrzött 'szelleme' biztosít a szubjektív önkénnyel szemben” (Jauss 1999: 11). Az idézet tehát ugyan elszakad az eredeti diskurzustól, de – a lehetőséget fenntartva, hogy az idézetként funkcionáló szövegrész befogadját visszavezesse az eredeti diskurzusba – metonimikusan képviseli az eredeti diskurzus létét. „Az idézet nem íródik bele a szövegbe, beleékelődik idegen testként. Bele applikálódik. Nem válik egyneművé velem, de én sem övele: megmarad különbözőségünk, az eljárás csak így lehet hatékony” (Compagnon 1979: 17–18).

² A zárójel alkalmazása tőlem (Cs. N.) származik. Az idézésre előkészített diskurzus vagy annak egy részlete ugyanis nem minden esetben tekinthető a kánon (l. Assmann 1999: 103) tagjának, de bizonyos értelemben az idézést létrehozó szövegalkotó idéző, hagyományozó tevékenységével a kanonizáció folyamatát kezdheti el.

3. Az újrakonstruálás folyamata

Az újraalkotás az idéző tevékenység során megy végbe. Az idézet ugyanis idézetként csak akkor funkcionál, ha az idéző tevékenység által része lesz egy diskurzusnak. Ugyanakkor az idéző tevékenység csak akkor lép működéskébe, ha egy diskurzust idézetként kívánunk saját diskurzusunkba ágyazni. Az idéző tevékenység és az idézet tehát úgy tekinthető külön-külön egy-egy eseménynek, hogy – idézőként – egymás kölcsönös létét teremtik meg. Ezáltal az idézés **összetett jelentésszerkezet**nek tekinthető, mely nyelvi reprezentációban mind az idéző rész, mind az idézet önálló jelentésszerkezet révén dolgozódhat ki, de úgy, hogy mindeközben – a kölcsönös kidolgozottság és megfelelések által – e jelentésszerkezetek az alkotás, illetve a megértés és értelmezés folyamatában össze is kapcsolódnak.

Az idézés megalkotása során – mint az a (2) példában is látható – az idéző az idézésre szánt és az adott diskurzussal, valamint a befogadóval diszkurzív viszonyba kerülve folyamatos döntéseket hoz arról, hogy az eredeti diskurzus tartalma közül mit, hogyan és milyen mértékben rögzít, tesz explicitté, és ezt milyen perspektívából teszi elérhetővé. Az eredeti diskurzus medialitása is alapvetően befolyásolja az idézést. Az (1) és a (2) példát tekintve, különbséget kell tenni beszélt, illetve írott nyelvi diskurzusok egyenes idézetként történő hozzáférhetővé tétele között. Az összetett jelentésszerkezetből adódóan, megkülönböztetve az idéző részt és az idézetet, két alapvető, az újrakonstruálás és a befogadás folyamatát is meghatározó kérdést lehet feltenni: (1) milyen medialitással jellemezhető az eredeti diskurzus, (2) az eredeti diskurzus idézetként milyen medialitású folyamaton keresztül válik hozzáférhetővé (l. még 3.1.3.).

3.1. Az idéző rész megalkotása

Egy esemény közvetlen megtapasztalása, feldolgozása után a fogalmi megalkotás a figyelem irányításával jár.

(3) Az író elhagyja a grammatika törvényeit.

A (3) egyszerű mondatban a megnyilatkozó egy elemi jelenetet konstruál meg a befogadóval interszjektív viszonyban. Az eseményben szereplő **figurák** kidolgozása főnévi megnevezésekben (*író, törvényeit*) történik (vö. Tolcsvai Nagy 2003: 300; 2013: 139–144, 178). A két figura **temporális viszonyát** az ige (*elhagyja*) jeleníti meg (vö. Tolcsvai Nagy 2003: 300; 2010: 56–59; 2013: 176, 178–179). A megnyilatkozó a figyelem irányítását az egyik szereplőnek előtérbe, a másik szereplőnek háttérbe helyezésével végezheti el. Az előtérbe, illetve a háttérbe kerülés a két figura közötti aszimmetrikus viszonyon alapszik, a figurák egymáshoz való viszonyából kerül tehát valami a figyelem előtérbe, illetve háttérbe. A figyelem előtérbe kerülő figura az **elsődleges figura**, a **trajektor**, 'ami valamihez képest előtérbe kerül' (*író*), a háttérben álló figura a **másodlagos**, a **landmark** 'amihez képest az elsődleges figura előtérbe kerül, illetve amihez képest történik az elsődleges figura megértése' (*törvényeit*) (a fogalmakra l. Tolcsvai Nagy 2003: 300–301; 2010: 57, 64–66; 2013: 178–179).

Az idéző tevékenység egy már nyelvileg megalkotott eseményt vagy annak egy részletét teszi mások számára is hozzáférhetővé. E tevékenység az idéző rész által

válhat explicitté. Az idéző rész összetevői, a figurák és a köztük levő temporális viszony megteremtése ugyanakkor nem függetleníthető magától az idézettől.

3.1.1. Az elsődleges figura

Az egyenes idézés idéző részének **elsődleges figurája (trajektora)** az az entitás, akihez az idézésre szánt diskurzus létrehozásának aktusa kapcsolható.

(4) Szathmári 2009: 154

Bár – mint már jeleztem – Kazinczy azt vallja: „Az író, midőn főbb okok lebegnek előtte, elhagyja a grammatika törvényeit” (Levél Pápay Sámuelnek, 1818. máj. 31.), de azt is hozzáteszi, hogy feltétlen ismernie kell a grammatikai szabályokat.

A (4) példából látható, hogy az idéző rész elsődleges figurájának megnevezése (*Kazinczy*) annak eredménye, hogy a szövegalkotó az eredeti, idézni kívánt szövegrész feldolgozása során az adott diskurzust egy adott megnyilatkozóhoz képes kötni, képes a már nyelvileg reprezentált eseménnyel kapcsolatban feldolgozni, kinek a perspektívájából konstruálódott meg a megidézni kívánt diskurzus. Az egyenes idézéskor tehát annak a kiindulópontja is működésbe lép, aki az eredeti diskurzusért felelőssé tehető. Az idéző részben lexikális elem (*Kazinczy*) vagy inflexiós morféma (például a *hozzáteszi*-ben az *-i*, mely *Kazinczyra* utal) expliciten jelölheti a **tudatosság szubjektumát** (a fogalomra l. Sanders–Spooren 1997: 87, a fogalomra és működésére l. bővebben 3.3.2.).

Írott diskurzusokban az egyenes idézés aktív tudatosságát reprezentáló elsődleges figura nyelvileg nem vagy nem feltétlenül jelenik meg expliciten.

(5) Illyés 1743: 273

Sok az igazak háborúsága: és mind azokból ki-fzabadítja őket az Úr.
Pfal. 33. 20.

Mint az az (5)-ben szerepel, ezekben az esetekben az idézetet jelölő írásképi megoldás (dőlt betű), de emellett az idézetet kísérő írásjel (idézőjel) is utalhat arra, hogy – egyenes idézetként való működését megteremtve – az adott diskurzusrész valaki máshoz köthető.

Írásban rögzített diskurzusok egyenes idézése során az idézet, ezáltal az elsődleges figura interszjektív ellenőrizhetőségének lelőhelye a hivatkozások révén is explicitté válhat (l. (4) és (5)). A hivatkozásokkal kapcsolatban azt is el lehet mondani, hogy – mint az az (5)-ben is megfigyelhető – az elsődleges figura, az eredeti diskurzus megalkotásáért felelőssé tehető tudatosság szubjektuma a megjelölt hivatkozás (*Psal. 33. 20*) feloldásával, az eredeti diskurzusba való visszavezetéssel alkotható meg.

3.1.2. A másodlagos figura

Az egyenes idézés idéző részében a deiktikus nyelvi elemmel reprezentált figura **másodlagosnak (landmarknak)** abban az értelemben tekinthető, hogy hozzá kerül a figyelem előterébe az elsődleges figura. A (4)-ben az *azt*, de emellett más mutató névmások is, pl. *ezt, így, úgy, ekképp, akképp* stb. meglétét is egyfelől az idézet teremti meg, mert az idézetre történő rámutatás megvalósítása során a **diskurzusdeixis** (l. Levinson 1983: 54–55, 85–89; Marmaridou 2000: 93–96; Tátrai

2010: 14–16; 2011: 121, 142–144) funkcióját betöltő deiktikus nyelvi elemek – a diskurzus bizonyos részére történő reflektálásból adódóan szükségszerűen – az idézetre utalnak, értelmezésüket az idézet feldolgozásával lehet megtenni. Másfelől viszont ezen mutató névmások alkalmazása – az elsődleges figura megalkotásának módjától eltérően – nem az eredeti diskurzus egy elemének, hanem az eredeti diskurzus egészének feldolgozó és az idéző diskurzusalakító eljárásából fakad. A sajátos funkciómegoszlást mutató veláris-palatális mutató névmások mint a diskurzusdeixis funkcióját elvégző nyelvi elemek az általuk aktivált metaforikus jelentésképzéssel egyrészt a diskurzus szerveződését teszik reflexió tárgyává, másrészt – amennyiben arra mód nyílik³ – a szövegalkotótól való TÁVOLSÁG-ot, illetve a hozzá képest értelmezhető KÖZELSÉG-et is kifejezik (vö. Tátrai 2011: 145). Ezekben a nyelvi elemekben tehát az idéző aktív, figyelemirányítói tevékenysége reprezentálódik, kifejezésre jutva azon döntéseit, hogy mennyire kívánja az adott diskurzust a szövegvilág részévé tenni, illetve mennyire kívánja a figyelmet az idézetre irányítani. E nyelvi eszközök alkalmazása vagy nem alkalmazása az egyenes idézésben azt a jelentést képes létrehozni, hogy a szövegalkotó saját diskurzusába milyen fokon kívánja beágyazni, mennyire kívánja részévé tenni, interiorizálni, vagy éppen eltávolítani az idézet által reprezentált jelentést. Ebből a szempontból ezen elemek a szubjektivizáció eszközeivé válhatnak.

Mindezek alapján az egyenes idézés egészét tekintve e nyelvi elemek nem tekinthetők másodlagosnak. Az idézés folyamatában az idéző rész másodlagos figurája ugyanis nem (csak) az idéző rész elsődleges figuráját helyezi a figyelem központjába, hanem az idézetre is utal. Az idéző részben alkalmazott deiktikus nyelvi elem az idézés egészét tekintve a befogadó figyelmét a beszédhelyzetre, illetve annak összetevőjére irányítva az idézetet helyezi a figyelem központjába. Ezáltal figyelemirányítói funkciója nem csupán az idéző részre korlátozódik, hanem az idézetre is kiterjed, illetve az idézés egészét tekintve diskurzusalakító funkcióját ahhoz való viszonyában nyeri el.

Az egyenes idézésben tehát az idéző rész működik háttérként, melyhez képest dolgozódik ki, kerül a figyelem központjába az idézet. Az idéző rész mint közös figyelmi jelenetként megvalósuló diskurzus végső soron az idézett referenciális jelenet lehorgonyzásához (l. Tolcsvai Nagy 2013: 161–165) és megértéséhez járul hozzá, ezáltal megteremtve az idézés tényét.

Az idézés ezek alapján **kettős figyelemirányítással** jellemezhető. Az idéző rész elsődleges figurája ugyanis csak addig kerül a figyelem központjába, míg a másodlagos nem irányítja a figyelmet az idézetre (l. bővebben 4).

3.1.3. A két figura közötti temporális viszony

Az idéző részben a két figura közötti **temporális viszony** leképezése alapvetően az idézés tényéhez köthető.

- (6) a. Onozó–Papp–Varga 2015
 „Megrázó élmény a semmiből a filmes világ közepébe belekerülni, de az volt a legfontosabb, hogy beszéljenek erről a filmről. Teljesítettük ezt a feladatot.” – mondta Nemes Jeles az MTI riporterének a díjkiosztó után Cannes-ban.

³ E lehetőséggel jellemzően azokban az esetekben lehet élni, mikor az idéző rész megelőzi az idézetet, illetve mikor az idézés két része nem grammatikai kapcsolaton alapul.

b. Szikszainé Nagy 2001: 500

Magának a nyelvi sztenderdek a fogalmát Szathmári István így írja körül: „egy-egy nyelvnek a többi használati formán (a nyelvjárásokon, a szociolektusokon stb.) felülemelkedett, fő vonásaiban egységes, normatív és eszményi változata, amely rendszerint integrációs folyamatok útján hosszabb idő alatt alakul ki, majd a nép, illetve a nemzet nyelvhasználatának reprezentánsává válik, miközben azért a többi használati forma – ha bizonyos mértékig átalakulva is – általában megmarad, esetleg új is alakul, de mindegyik saját külön normarendszerrel”.

c. Napi remény 2012

Ahogy a Biblia mondja: „Ezekkel törődj, ezekkel foglalkozz, hogy előrehaladásod nyilvánvaló legyen mindenki előtt.” (1 Timóteus 4:15).

A figurák közötti viszonyt reprezentáló nyelvi eszköz, sematikus KÖZÖL VALAKI VALAMIT, az idézés tényét teszi explicitté úgy, hogy mindeközben az eredeti diskurzus létrehozásának folyamatát, az eredeti diskurzus medialitását is megjelölheti (l. (6a) és (6b)).

A medialitását tekintve írott diskurzusból való idézésnél – mint az a (6c) példában látható – a *mond* alkalmazásakor az ige metonimikus jelentése aktivizálódik, az idézés művelete során az idéző tudatos választási lehetőségét reprezentálva. Az idézőnek az eredeti szöveg megalkotásához fűződő viszonya, az eredeti szöveg befogadási folyamata reprezentálódhat abban, hogy az írott nyelvi szövegből való idézés alkalmával is a beszélt nyelvet visszaadni képes ige végzi el a két figura közötti temporális viszony leképezését. A közvetett interakcióval jellemezhető írott nyelvi szövegeknél ugyanis a szövegalkotás és -befogadás folyamata aszimmetrikussá válik (vö. Iser 1996: 241–249), melynek következtében a szöveg elidegenedik mind létrehozásának,⁴ mind befogadásának szituációjától (vö. Ong 1998: 144, 148; valamint Gadamer 1984: 274–275). De az írott szöveg esetében is diskurzusról van szó, melyben a diskurzus egyik résztvevője a szöveg, a másik pedig az interpretátor (vö. Gadamer 1984: 207–218, 269–283; 1991: 24, 28; továbbá Iser 1996; Ong 1998: 143–146). Az írott szöveg az interpretátor révén jut szóhoz, az írott jeleket a befogadó változtatja vissza értelemmé. Ugyanakkor „azáltal, hogy az interpretáló az írásjeleket megértéssé változtatja vissza, maga a dolog szólal meg, amelyről a szöveg beszél” (Gadamer 1984: 272). A megértés és az értelmezés folyamatában tehát az válik fontossá, hogy – mivel megérteni elsősorban a hallottakat kell (vö. Gadamer 1984: 276, 279–280; Fehér M. 2008: 29) – az írott szövegeket is beszélt nyelvi diskurzusként, élő beszédként legyünk képesek hallani. A beszélt nyelvet reprezentáló ige az idézésként funkcionáló szövegrész befogadját is ebbe a – megértéshez és értelmezéshez hozzájáruló – közvetlenségbe tudja visszavezetni úgy, hogy az idézetet nem mint egy kész és az írás által rögzített, ezáltal elidegenített szövegrészt, hanem mint egy éppen zajló diskurzust jeleníti meg.

A fentiek értelmében az idézőnek az eredeti diskurzushoz való viszonya által az egyenes idézések megalkotása során a KÖZÖL VALAKI VALAMIT-ből más jelentés-

⁴ „Ami írásban rögzítve van, az függetlenedett eredetétől és szerzőjétől. [...] A szövegek nem azt kívánják meg, hogy a szerzői szubjektivitásnak az életkifejezéseként fogják fel őket” (Gadamer 1984: 277).

összetevő profilálódhat. Ha a szövegalkotó az idézés konstruálásakor az eredeti diskurzus medialitását kívánja előtérbe helyezni, akkor írott/beszélt nyelvi tevékenységet, ha az interpretációs folyamatra kíván reflektálni, akkor beszélt nyelvi tevékenységet leképező nyelvi eszközt alkalmaz.

Az eredetét tekintve beszélt, illetve írott nyelvi tevékenységet a prototipikusnak tekinthető *mond* és *ír* mellett más igék – pl. *könyörög*, *imádkozik*, *parancsol*, *panaszodik*, *kér*, *int*, *sír*, *közöl*, *abból bemutat*, *kiemel*, *összegez*, *fogalmaz* stb. –, illetve más grammatikai kategóriába tartozó nyelvi eszközök (pl. melléknévi igenevek, a *szerint* névutó) is megjeleníthetik.

- (7) a. Onozó–Papp–Varga 2015
 „Nagyon komoly dolog, hogy a zsűrinek is ennyire tetszett a film azok után, hogy a fesztiválon sokat volt róla szó, és hogy el tudtuk adni mindenhol a világban. Ráadásul a Sonynek (az amerikai forgalmazónak) nagyon nagy tervei vannak vele” – mondta Nemes Jeles az MTI riportérének a díjkiosztó után Cannes-ban.
- b. Rovó 2015
 „Nagyon komoly dolog, hogy a zsűrinek is ennyire tetszett a film azok után, hogy a fesztiválon sokat volt róla szó, és hogy el tudtuk adni mindenhol a világban. Ráadásul a Sonynek (az amerikai forgalmazónak) nagyon nagy tervei vannak vele” – hangsúlyozta a rendező.
- c. Inforádió 2015
 A Facebookon publikált elemzésben ez olvasható: „2014 ősze óta ez volt – Újpest és Veszprém után – sorozatban a harmadik időközi parlamenti választás [...]”.⁵
- d. Ambrus 2013
 A gondolkodás képelmélete című írásban Nyíri a következőket állítja: „a mozdulatlan mentális képek, amint ezt korábban sejteni engedtem, s a későbbiekben explicite is megfogalmazom, pszichológiai szövegként szóvalva éppenséggel dinamikus képek határesetei” (Nyíri 2003).
- e. Rozgonyiné Molnár 2014: 120
 A szerző így összegzi ezt a tényt: „Tehát a vallási élet műfaja a szépirodalomban a profán élet műfajává transzformálódott [...]” (177).
- f. Ambrus 2013
 Tolcsvai Nagy Gábor szerint „a fogalmak az emberi megismerés során alakulnak ki. [...]” (Tolcsvai Nagy 2011).
- g. Rovó 2015
 Nemes Jeles László: „Megrázó érzés a semmiből ide kerülni”.

Az idéző a nyelvilleg reprezentált jelenet feldolgozása után az egyenes idézés eseményének fogalmi megalkotását az adott diskurzus kontextusának egy-egy

⁵ Az egyenes idézetekben alkalmazott szögletes zárójelek – mivel az alfejezet az idéző részre koncentrálnak – tőlem (Cs. N.) származnak.

tényezőjét előtérbe állítva több módon is megteheti (vö. Tolcsvai Nagy 2010: 31). Ez a KÖZLÉS erősen specifikus változatát eredményezi. A (7a–e) példákban a KÖZLÉS-t reprezentáló nyelvi eszközök azonos jelentés-összetevője a 'mondás aktusa'. A KÖZLÉS megjelenítése – a nyelvi reprezentációkban profilálódó eltérő jelentés-összetevők miatt – viszont nem azonos módon történik. A *mondta* (7a) a KÖZLÉS tekintetében a leginkább általános jelentésű. Ehhez képest a (7b)-ben a *hangsúlyozta* – bár mind a (7a), mind a (7b) ugyanazon írott nyelvi tevékenységben rögzített beszélt nyelvi esemény idézését végzi el – a KÖZLÉS egy összetevőjét (a módot, a mondás intenzitását) emeli ki. A (7c–e)-ben írott nyelvi tevékenység egyenes idézése látható. A (7c)-ben a figurák közötti temporális leképezést egy melléknévi igenév (*olvasható*) végzi el. Az általa reprezentált jelentésben nemcsak az eredeti diskurzus medialitása, hanem az esemény, valamint az idézet hozzáférhetőségének folyamatossága is megjelenítődik, továbbá a konstruálás folyamata a befogadói pozíció előtérbe helyezésével megy végbe. A (7d) és (7e) példákban az idéző feldolgozási folyamata kerül előtérbe. Az ő értelmezői pozíciója reprezentálódik az *állítja* és az *összegzi* igékben. Az eltérő kifejtettséggel jellemezhető idéző rész (l. bővebben 3.2.) arra is lehetőséget adhat, hogy a figurák közötti temporális reláció leképezése expliciten ne jelenjen meg az idéző részben (l. 7f–g). A (7f)-ben a *szerint* névutó a konvencionalizálódott 'valamilyen értesülés alapján' (vö. Eöry 2007) dolgozza ki a KÖZLÉS aktusát, a rajta alkalmazható inflexiók morféma képessé teszi az elsődleges figurához való kapcsolatot reprezentálni. A (7g) típusú esetekben az idézőjel által elindított jelentésképzéssel alkotható meg a KÖZLÉS eseményére történő reflektálás (l. bővebben 3.2.).

Az idéző az alapvetően múltbeli eseményt éppen zajló eseményként is hozzáférhetővé teheti az egyenes idézés során. Az idéző részben a két figura közötti temporális viszony ezért jelen (6b–c) és (7d–e), valamint múlt időben (6a) és (7a–b) is megalkotható. A deiktikus időjelölés – az egyenes idézésben érvényesülő kettős diszkurzív viszony következményeként (l. 2.) – az idézőnek az idézethez fűződő viszonyát, illetve a beágyazódás mértékét is reprezentálja. Az idéző a jelen idő alkalmazásával az idézet által reprezentált jelentéshez való KÖZELSÉG-ét képes kifejezni, ezáltal a beágyazódás dominánsabbnak mondható. A múlt idejű igealak alkalmazásával viszont a saját diskurzusának idejét előtérbe helyezve dolgozza fel az idézésre szánt diskurzust, az idézettől való TÁVOLSÁG-ot is kifejezve (l. még 3.3.1.).

Mindezek alapján az mondható, hogy a KÖZLÉS-t megjelenítő nyelvi eszköz az idéző feldolgozó, megértő és interpretáló eljárását, az eredeti és az aktuális diskurzusnak kontextuális tényezőihez történő szubjektív viszonyulását fejezheti ki. E nyelvi eszközök szemantikailag eltérő fokon és eltérő módon reprezentálhatják az eredeti diskurzus elhangzásának aktusát. A *mond* és az *ír* mellett megjelenő, erősen specifikált jelentésű nyelvi eszközökkel az eredeti diskurzus valódi és/vagy az idéző által értelmezett kontextuális körülménye adható vissza. Ezen eltérő specifikussággal rendelkező nyelvi eszközök a KÖZLÉS tartományából kidolgozott jelentés-összetevővel a befogadó figyelmét a beágyazódó diskurzus létrehozásának más-más összetevőjére irányíthatják anélkül, hogy arra történne reflektálás, hogy ez valóban egybeesik-e az eredeti diskurzus közlésének aktusával, vagy az idéző megértő és értelmező, illetve interpretációs folyamatának az eredménye. Ezek alkalmazásával a – befogadási folyamatot is meghatározó – beágyazódás mértéke is eltérővé válhat. Minél inkább érvényesül az idéző értelmezői tevékenysége a

figurák közötti temporális viszony, ezáltal az idézett beszédesemény kifejezésében, annál inkább elszakad az idézett diskurzus az eredeti diskurzustól, de ezzel együtt annál inkább beágyazódik az új kontextusába. Továbbá az idéző minél inkább képes az eredeti diskurzus elhangzásának eseményét létrehozni, jelentésében minél inkább specifikált igével adja vissza a KÖZLÉS aktusát, annál inkább képes a befogadó az idézetként funkcionáló diskurzust hallani, és ily módon feldolgozni.

Mind az írott nyelvi, mind a beszélt nyelvi tevékenység egyenes idézése során az idézőnek tehát megvan a lehetősége arra, hogy a KÖZLÉS megalkotása során az eredeti diskurzust szubjektíven vagy kevésbé szubjektíven tegye hozzáférhetővé. A medialitását tekintve írott nyelvi diskurzus idézése során a befogadónak is megvan ugyan arra a lehetősége, hogy az egyenesen idézett szövegrészt – az írás medialitását, rögzítettségét kihasználva – ellenőrizze. De az egyenes idézéssel történő diszkurzív viszonyba kerülésekor el kell fogadnia, hogy az idézés már önmagában interpretáció, ezáltal az idéző a KÖZLÉS kidolgozása során módosíthatja az eredeti diskurzus elhangzásának eseményét, mely által az egyenes idézés jelentése is módosulhat.

A temporális viszony szemantikai megvalósulásait ugyanakkor az idézés ténye, illetve az idézni kívánt diskurzus medialitása határok közé szorítja. Emellett a temporális relációkon alkalmazott inflexiók morfémák, melyek az elsődleges figurára utalnak, ezáltal az idézetre, illetve annak megnyilatkozájára irányítják a figyelmet, szintén határt vonnak az idéző szubjektívizációs folyamatának (l. 3.1.1.).

3.2. Az idéző tevékenység jelölésének mértéke

Az idéző az újrakonstruálás során annak függvényében, hogy milyen mértékben kívánja jelölni azt, hogy egy adott diskurzusrész nem az aktuális, hanem egy idézett megnyilatkozáshoz köthető, az idézésre szánt szövegrész eredeti kontextusát különböző mértékben teheti nyelvileg kifejtetté, illetve annak lelőhelyét jelölheti, valamint ezen információk kombinációjával is élhet. Emellett az írott nyelvi diskurzusokban konvencionizált nyelvi eszközök által (írásjellel és nyomtatásban dőlt betűvel, kézírásban aláhúzással) is explicitté válhat a perspektívizáció ténye (vö. Csontos 2009: 137–161).

- (8) a. Rovó 2015
 „Megrázó érzés a semmiből a filmes világ közepébe belekerülni, de az volt a legfontosabb, hogy beszéljenek erről a filmről. Teljesítettük ezt a feladatot” – mondta vasárnap este az MTI-nek Nemes Jeles László Cannes-ban, miután első nagyjátékfilmje, az auschwitz-i koncentrációs táborban játszódó Saul fia elnyerte a zsűri Nagydíját a 68. cannes-i filmsztyválon.
- b. Csepeli hírblog 2015
 „Megrázó érzés a semmiből a filmes világ közepébe belekerülni, de az volt a legfontosabb, hogy beszéljenek erről a filmről. Teljesítettük ezt a feladatot” – mondta Nemes Jeles az MTI riporterének a díjkiosztó után Cannes-ban.
- c. Faludi 1771: 118
 valóban reá igazodot a' Bòlts mondája: (*) Rövid időben vége levén, Jok időket töltöt bé (*) Sapientiae 4. v. 14.

d. Kamarási 1747: 2

midön az ő *Tejfe földé léjzen, Lelke pedig meg-tér az ISTENhez, a' ki adta vólt azt*; Préd. XII. 9.

A (8a–b)-vel összehasonlítva a (8c–d)-t az látható, hogy utóbbiakban – az eredeti diskurzus medialitása, a szövegtípus, illetve a beágyazódás mértéke miatt – az idézés ténye nyelvileg nem válik olyan explicitté.

A (8a) és a (8b) példákban az idéző ugyanazon beszélt nyelvi diskurzust ágyazza saját, írott nyelvi diskurzusába. Az idéző az újrakonstruálás során – bár szövegtípusukat tekintve mindkét példában azonos diskurzusról van szó – az eredeti beszédhelyzet körülményeit kiterjedtebben reprezentálja a (8a)-ban, mint a (8b)-ben. Az idéző ezáltal az idézet kontextualizációját végzi el határozottabban, továbbá – azáltal, hogy mindezzel a saját idéző tevékenységéhez is reflektáltabban viszonyul – az idéző tevékenységet jobban előtérbe, a figyelem központjába helyezi, mint a (8b)-ben.

A (8c)-ben nemcsak az idézet eredeti kontextusának ismertetése és az idézés tényére való reflektálás történik meg, hanem a hivatkozás által a referenciális kapcsolat létrehozásához szükséges információk is explicitté válnak. A (8d)-ben az idézés tényét már csak a dőlt betűk és a hivatkozás jeleníti meg. Sőt, a (8d)-ben az, hogy mikortól kezdődik maga az idézet, csak a dőlt betűk alkalmazásával válik feldolgozhatóvá.

A hivatkozások, illetve az idézőjel és a dőlt betű alkalmazásával tehát a szövegalkotó az egyenes idézés tényére fel tudja hívni a figyelmet, a befogadó pedig ezen eszközök révén az egyenes idézés tényét meg tudja teremteni. Ugyanakkor az idéző rész bizonyos információi e szerkezeti megoldásokban nem válnak explicitté. A befogadó ezért csak a jelölések által elindított jelentésképzéssel, az eredeti szöveg előhívásával tudja megteremteni a referenciális és intertextuális kapcsolat explicitté tételéhez, az egyenes idézés ellenőrizhetőségéhez szükséges információkat.⁶

Hogy e szerkezeti és jelölési megoldások önmagukban is meg tudják teremteni az egyenes idézés tényét, az arra is lehetőséget ad, hogy az idéző tevékenységet reprezentáló idéző rész az idézetbe ágyazódva, illetve – mint az a (8a–b)-ben látható – azután jelenjék meg. Az eltérő szerkezeti felépítés – mely az idéző (újra)konstruáló tevékenységének eredménye – a jelentésképzés szempontjából meghatározó. Mivel az idézés egészét tekintve az idéző rész referenciapontnak tekinthető (l. 3.1.2.), ezért a három eltérő szerkezeti megoldásban eltérő a feldolgozási útvonal, amely során a befogadó az idézés tényét megalkotja (l. bővebben 4.).

Az egyenes idézések – a perspektivizáció jelöltségének fokozatai miatt – eltérő metapragmatikai tudatossággal (Verschueren 1999: 187–198; Tátrai 2005; Csontos–Tátrai 2008) jellemezhetők. Minél nagyobb fokú metapragmatikai tudatosság jellemzi az egyenes idézést, tehát minél inkább kifejtett az idéző részben a megidézett diskurzus kontextusának ismertetése, minél inkább jelölt az idézés ténye, annál inkább tematizáltak tekinthető az idézni kívánt diskurzus vagy diskurzusrészlet

⁶ A magyar írásbeliségben megfigyelhető, hogy ilyen szerkezeti megoldással csak akkor kezdenek el élni, mikor már az idézés nyelvi tevékenysége – a hagyományozódás lehetőségét kihasználva – begyakorlottnak mondható. Az idézéseket ugyanis a 18. századig általában az idéző rész nyelvileg kifejtett megléte jellemzi. Ez egészülhet ki az írásjelek, illetve a dőlt betű alkalmazásával (vö. Csontos 2009: 137–169).

értelmezését megkönnyítő kontextualizációs folyamat, annál könnyebb az idézetet – a befogadót visszavezetve az eredeti diskurzusba – megérteni és értelmezni, illetve annál könnyebb létrehozni az idézés tényét. Ugyanakkor ezen, a metapragmatikai tudatosság nagyobb fokával rendelkező idézetek az önállóságukat dominánsabban megőrzik a beágyazódás során. Következésképpen a szövegalkotó ezekkel az eszközökkel annak mértékében is élhet, hogy mennyire kívánja explicitté tenni az idézés, az intertextualitás tényét, mennyire kívánja bevinni, saját diskurzusának – a szöveg jelentésképzéséhez hozzájárulva – részévé tenni az idézésre szánt szövegrészletet, illetve mennyire kívánja az eredeti diskurzus önállóságát megőrizni.

Az egyenes idézések annak szempontjából, hogy bennük az idéző rész által mennyire válik explicitté az idézés nyelvi tevékenysége, egy skálán helyezhetők el, melynek egyik végpontját azok az idézések képezik, melyekben az idézésre szánt eredeti diskurzus megalkotásának körülményei a maguk teljességében explicitté válnak. A befogadó a referenciális kapcsolatot ezen idézéseknél tudja a legkönnyebben megérteni, az idézetet az eredeti kontextusába visszavezetni, élő beszédként hallani. A másik végpontján pedig azok az egyenes idézetek találhatók, melyekben az idézés nyelvi tevékenységét csupán egy hivatkozás vagy csupán egy konvencionalizálódott nyelvi eszköz, írásjel jelöli. Ezekben az esetekben az implicit jelentésképzés, továbbá az idézés nyelvi tevékenységéhez kapcsolódó tapasztalati alapú tudás előhívása, a hivatkozások és az írásjelek által aktivizálódó jelentésképzés segítheti abban a befogadót, hogy az adott diskurzusrészletet egyenes idézésként értelmezze.

3.3. A nézőpontoszerkezet megalkotása

Egy adott perspektívából megalkotott nyelvi reprezentáció egyenes idézetként való újrakonstruálási folyamatában az a pozíció, vagyis **nézőpont** (perspektíva) is meghatározó szerepet játszik, ahonnan az idéző az eredeti diskurzussal kapcsolatos tapasztalatairól, az intertextualitás prototipikus lehetőségét kihasználva, mások számára is hozzáférhető világreprezentációt készít (l. Langacker 1987; 1991; Sanders–Spooren 1997; valamint vö. Tomasello 2002). Idézőkor – mint azt a tanulmány már az elsődleges (3.1.1.), a másodlagos figura (3.1.2.) és a temporális viszony elemzésénél (3.1.3.) érintette – az idézőt jellemző nézőpont, továbbá az eredeti diskurzus nézőpontja is működésbe lép. E világreprezentációk ezáltal többféle kiindulópont alkalmazásával jönnek létre. A kiindulópontok együttes jelenléte, azaz kombinációja alkotja az idézés **nézőpontoszerkezetét** (vö. Tátrai–Csontos 2009; Tátrai 2011: 159).

Az idézés megalkotásának folyamatában releváns kérdés, hogy az idéző tevékenység és az idézet kinek a kiindulópontjából reprezentálódik, ki tehető felelőssé az idézetbe reprezentált információkért, illetve az elmondottak kinek a kiindulópontjából érthetők meg. Az idézés esetében tehát a kiindulópontok három fajtája lép működésbe: a referenciális központé, a tudatosság szubjektumáé és a semleges kiindulóponté.

3.3.1. A referenciális központ

A **referenciális központ** azt a tájékozódási kiindulópontot jelöli, amelyből a megnyilatkozás személyközi, valamint tér- és időviszonyai reprezentálódnak. A

referenciális központot alapesetben a megnyilatkozó személye, illetve térbeli és időbeli elhelyezkedése jelöli ki. De a megnyilatkozónak arra is lehetősége van, hogy ezt a tájékoztató pontot áthelyezze egy másik megnyilatkozóra (Sanders–Spooren 1997: 85–86; Tolcsvai Nagy 2001: 126; 2010: 35; Tátrai 2005: 216; 2011: 34–35, 159; Csontos–Tátrai 2008: 67)

(9) a. Bod 1748: 120

így ír Franciscus Lucas Brugenjísnek: *(a) Akarom hogy meg-tudjad, hogy mi a' Vulgáta Bibliát nem jobbítottuk meg igen [zoros vigyázá]ffal, mert fokat a' mit meg-kellett volna jobbítanunk, bizonyos okokra nézve tudva el-múlattuk*

b. Onozó–Papp–Varga 2015

„Megrázó érzés a semmiből a filmes világ közepébe belekerülni, de az volt a legfontosabb, hogy beszéljenek erről a filmről. Teljesítettük ezt a feladatot” – mondta Nemes Jeles az MTI riporterének a díjkiosztó után Cannes-ban.

A (9a–b) példák idéző részében alapvetően az idéző személye, helye és ideje jelöli ki a referenciális tájékoztató központját. Az idéző ugyanakkor – azáltal, hogy önmagára E/1 személyű nyelvi elemekkel nem utal – a háttérben marad, mivel a figyelem az idézetben van (vö. 3.1.2.), illetve ezáltal arra irányul. A (9a–b)-ben az idéző a saját tájékoztató központját az idézet teljes terjedelmében a beágyazott diskurzus megnyilatkozójára helyezi át: az ő referenciális központjából kerül megalkotásra például az *akarom, megtudjad, mi* és a *teljesítettük*, valamint az idézetek tér- és időjelölései.

Az idéző a referenciális központ átadásával annak mértékében élhet, hogy mennyire kívánja az eredeti diskurzus önállóságát megőrizni, mennyire kívánja a befogadót az eredeti diskurzusba visszavezetni. Az újrakonstruálás ezen műveletei konvencionalizálódó szerkezeti mintázatokat hoznak létre. Ezek a mintázatok az **idézési módokat** (egyenes, függő, szabad függő) eredményezik. A jelen tanulmány központjába állított **egyenes idézés** esetében az eredeti diskurzus, illetve diskurzusrészlet visszaadásának célja irányítja az idéző nyelvi tevékenységét, melynek következményeként az idézetben az események reprezentálása az eredeti diskurzust jellemző személy-, tér- és időbeli viszonyok működtetésével történik meg.

Ennek értelmében az idézés során a beágyazott beszélő perspektívája – a szubjektívizáció (Sanders–Spooren 1997: 95) mértékétől függően – megalkotható szubjektívabban vagy kevésbé szubjektívan. Az egyenes idézetben, amikor a referenciális központ teljesen átkerül a beágyazott megnyilatkozóra, a perspektíva erősen szubjektív típusával találkozunk, mert ekkor a beágyazott megnyilatkozó diskurzusa teljesen előtérbe, az aktuális megnyilatkozóé pedig háttérbe kerül.

Ezen a ponton az idéző tevékenység reprezentációját elvégző igének időjelölésével kapcsolatban (vö. 3.1.3.) is néhány kiegészítő megjegyzést érdemes tenni. Mint az a (9a) példában is látható, az idézés folyamata során az idéző jelen idejű eseményként profilálhat egy, a már az idézés aktusa előtt meglevő eseményt. Mivel az idéző részben az idéző referenciális központja érvényesül, ezért ennek okát abban lehet látni, hogy egy meglevő szöveg diskurzusként, idézetként való létrehozásának ideje esik egybe az idéző idejével, tehát az, amikor az idéző mint

interpretátor egy meglevő nyelvi reprezentációt a saját beszédidejében a megértés és az értelmezés folyamatában aktualizál, létrehoz. Ellenkező esetben viszont azt lehet mondani, hogy a jelen idő alkalmazásával az idéző a saját referenciális központját vetíti ki az eredeti diskurzus megalkotásának idejébe.

3.3.2. A tudatosság szubjektuma

Mint arról már az elsődleges figura elemzésénél szó volt (l. 3.1.1.), az idézés megalkotása és feldolgozása során annak a kiindulópontja is működésbe lép, aki az eredeti diskurzusért felelőssé tehető. A (9a–b) példákat felhasználva röviden összegezve az mondható, hogy az idéző részben lexikális elem (*Franciscus* és *Nemes Jeles*) vagy arra utaló inflexiós morféma jeleníti meg a tudatosság szubjektumát.

A **tudatosság szubjektuma** Sanders–Spooren (1997: 87) szerint „az az alany, akár beszélő, akár a szöveg szereplője, aki felelős az információkért, más szavakkal a tudatosság szubjektuma felelős a megnyilatkozás propozicionális tartalmáért és feltehetőleg a formájáért” (a fogalmat l. még Tolcsvai Nagy 2010: 36; Tátrai 2005: 221; vö. továbbá Tátrai 2011: 34–35, 154–158; Csontos–Tátrai 2008: 68). Az újrakonstruálás eddig ismertetett folyamata miatt ugyanakkor az idézésért felelős szubjektum aktivitásával, az idézett rész tudatosság szubjektumának felelősségvállalásával kapcsolatban az egyenes idézés esetében is felvethető, hogy az az eredeti diskurzus szövegalkotója és az idézés megalkotója között oszlik meg. Az idéző tevékenység ugyanis az eredeti diskurzus megértésével és értelmezésével kezdődik el, továbbá az idézet az idéző/interpretátor tevékenysége során válik hozzáférhetővé. Ez pedig azt eredményezheti, hogy az idéző/interpretátor értelmezői folyamata, újrakonstruálási, újrakontextuálási tevékenysége is benne vannak, működésbe lépnek a szövegértelem újraélesztésében. Az idézet tudatosság szubjektuma következésképpen csupán az eredeti, idézésre szánt diskurzust teremt meg, melyből az idéző – esetenként csak egy-egy kiemelt részletet – az interpretáció során más létezésbe, más kontextusba helyez át, így az eredeti diskurzushoz képest jelentésetolódások mehetnek végbe.

Annak függvényében viszont, hogy az idéző aktivitása csak az idézés műveletére, vagy az idézetre is kiterjed-e, illetve hogy az idéző a perspektivizációt (vö. Sanders–Spooren 1997: 86–95; Tátrai 2011: 154–158) mennyire kívánja a reflexió tárgyává tenni, az idéző mondatban nyelvi eszközzel jelölt tudatosság szubjektuma nem azonos mértékben lesz felelős az idézet tartalmáért. A fogalom újraértelmezett működésének árnyaltabb érzékeltetése miatt a három prototipikus idézési módot egymáshoz viszonyítva a felelősségvállalás mértékéről a következő megállapítások tehetők. Az **egyenes idézés**ben, ahol az eredeti diskurzusnak vagy e diskurzus egy-egy részletének szó szerinti visszaadása történik meg, az idéző aktivitása a legalacsonyabb, az idézett rész tudatosság szubjektuma pedig a felelősségvállalás magasabb fokával jellemezhető. Mindezzel együtt ebben az idézési módban válik leginkább reflektálttá a perspektivizáció ténye. Ehhez képest a **függő idézés** során – ahol az idéző az eredeti diskurzus propozicionális tartalmát reprezentálja, illetve aktivitása az idézet személy-, tér- és időbeli viszonyának megjelenítésére is kiterjed – az idéző nyelvi tevékenysége dominánsabban meghatározza az idézet nyelvi reprezentációját, ezért ebben az esetben az idézet tudatosság szubjektuma a felelősségvállalás alacsonyabb fokával jellemezhető. A **szabad függő idézés** funkcionális értelmezésébe természetesen beleférnek azok az esetek is, amelyekben

a tudatosság szubjektumának jelölése hiányzik. Ekkor bizonytalanná válhat, hogy ki felelős az idézett részért.⁷

3.3.3. A semleges kiindulópont

A **semleges kiindulópont** – mely abban az értelemben tekinthető semlegesnek, hogy közvetlenül nem függ össze az idézés személy-, valamint tér- és időviszonyaival (l. Sanders–Spooren 1997: 86; vö. még Tolcsvai Nagy 2001: 126; Csontos–Tátrai 2008: 68; Tátrai 2011: 106, 195) – az idéző rész és az idézet értelmezését, feldolgozását határozza meg. A semleges kiindulópont az idéző részben és az idézetben egy lexikális elemmel vagy inflexiós morfémával megjelölt entitás, mely az általa reprezentált jelentés révén megnyit egy olyan fogalmi tartományt, mely meghatározza, hogy e fogalmi tartományba mi kerülhet bele (Tolcsvai Nagy 2010: 36; 2013: 150). Az idézés működésének szempontjából releváns KÖZLÉS fogalmát az idéző részben megjelenő semleges kiindulópont teszi elérhetővé, melynek meglétét az idézésre szánt diskurzus, illetve annak az idéző által történő feldolgozása teremti meg (l. 3.). A (9a)-ban például az idéző rész semleges kiindulópontja a *Franciscus Lucas*. E semleges kiindulópontból értelmezhető a KÖZLÉS fogalma. Írott nyelvi szövegből való idézés esetén az idéző rész semleges kiindulópontjaként az eredeti diskurzus megjelölése is állhat (l. (5) és (8c)). Ezekben az esetekben a fogalmi tartomány megteremtése úgy mehet végbe, hogy a befogadó feltételezi, hogy a diskurzusban van valami, ami KÖZLÉS-re kerül, illetve van valaki, aki a KÖZLÉS-t elvégzi.

A semleges kiindulóponthoz, tágabb értelemben az egyenes idézés feldolgozási folyamatához kapcsolódva szót kell ejteni az idéző rész **szervezeti felépítéséről** is. Az eddig elmondottak alapján látható, hogy az idéző tevékenységet reprezentáló idéző rész a VALAKI KÖZÖL VALAMIT-ből más-más összetevőket dolgozhat ki és állíthat előtérbe. A prototipikus esetekre koncentrálna, az egyenes idézet feldolgozása elkezdődhet a figurák közötti temporális viszonyra, ezáltal az idézés tényére, az idéző tevékenység aktivitásra történő reflektálással (9b). Ebben az esetben a nyelvi eszközön alkalmazott inflexiós morféma juttatja el a befogadót a semleges kiindulópont-hoz. De emellett a temporális viszony szemantikai leképeződése is működésbe lép, és vele együtt az idézés ténye aktivizálódik. A feldolgozó eljárás elindulhat az elsődleges vagy a másodlagos figurától, előbbi az eredeti diskurzus létrehozójára, utóbbi – az idézettel létesülő reláció miatt – az idézetre irányítva a figyelmet. A nagyobb nyelvi kifejtettséggel jellemezhető idézéseknél az egyenes idézés feldolgozása az idézés egyéb körülményével is elindítható, kisebb nyelvi kifejtettség esetében pedig az eredeti diskurzus lelőhelye, vagy csupán az idézés ténye válik reflexió tárgyává. Ezen lehetséges szerkezeti felépítésekben releváns tényezővé válik, hogy a semleges kiindulópont milyen útvonalon, kognitív ösvényen (Lakoff 1987: 55–67; Tolcsvai Nagy 2013: 330) érhető el, illetve a FORRÁS-ÖSVÉNY-CÉL képi séma miként jelenik meg. A megértési és értelmezési irányok az idéző tevékenység figyelemirányítói folyamatát reprezentálják. Nem egyszerű linearitásról van tehát szó, hanem az idézet kontextualizációjának, ezáltal az idézet megértésének és értelmezésének útvonaláról.

⁷ A jelen tanulmány ugyan nem érinti, de az információkért vállalt felelősség kérdése azoknál az idézéseknél válhat még problémává, melyekben nem egy már létező, „kimondott” diskurzus, hanem tudati folyamatok visszaadása történik meg. Továbbá fikció kérdése is árnyalhatja a tudatosság szubjektumának fogalmát.

4. Összegzés

Az egyenes idézés megalkotásakor a szövegalkotó kiszakítva az eredeti kontextusából az idézésre előkészített szövegrészt, azt új, általa megalkotott kontextusba helyezi át. Egyenes idézéskor tehát nemcsak egy esemény konstruálása történik, hanem **újrakonstruálás**, mely során az eredeti, idézni kívánt diskurzus és az idézetként funkcionáló szövegrész jelentése között jelentésetolódás mehet végbe.

Az egyenes idézetet, ekképp az egyenes idézést az idéző nyelvi tevékenysége teszi hozzáférhetővé. Az egyenes idézés **összetett jelentésszerkezetnek** tekinthető, ahol az idéző rész és az egyenes módon beágyazódó idézet létezésükben úgy feltételezik egymás meglétét, hogy közben, a kölcsönös kidolgozottsággal, a sajátjukat is megteremtik. Az összetett jelentésszerkezet alapja, hogy az idéző tevékenység és az egyenesen idézni kívánt diskurzus, illetve az azokat reprezentáló idéző rész és az idézet között megfelelések vannak.

Az idéző az egyenes idézés megalkotása során az eredeti és a saját diskurzusával, továbbá a befogadóval diszkurzív viszonyba kerülve döntéseket hoz arról, hogy az eredeti diskurzus tartalma közül mit, hogyan és milyen mértékben rögzít, tesz explicitté, és ezt milyen perspektívából teszi elérhetővé. Az egyenes idézés az idéző adaptív tevékenysége miatt megalkotható szubjektívabban és kevésbé szubjektívan. Ezért az egyenes idézések az idéző nyelvi tevékenysége miatt nem tekinthetők homogén kategóriának.

Az idéző rész nemcsak az idézésre szánt diskurzus, hanem – a szöveg egészét tekintve – az idézés lehorgonyzását is elvégzi. Ez működik tehát háttérként, melyhez képest dolgozódik ki az előtér, az idézet jelentése. Az egyenes idézés ezáltal **referenciapont-szerkezetnek** tekinthető, melyben egy – a megértés és értelmezés szempontjából – célként megjelölt nyelvi kifejezést egy másik nyelvi kifejezés, a **referenciapont** aktiválásán keresztül lehet megérteni (a fogalomra l. Langacker 1999: 174; Tolcsvai Nagy 2010: 79–81).

Az egyenes idézésben mint referenciapont-szerkezetben az idéző tevékenység, illetve az azt reprezentáló idéző rész funkcionálhat referenciapontként, mely az idézés során megnyit egy összetett fogalmi tartományt, kijelöl egy nézőpontot, ahonnan a konceptualizáció fogalmilag és nyelvileg megkonstruálja a megnevezendő eseményt, az idézetet. Az idéző rész mint kognitív ösvény a feldolgozási, befogadási folyamatban eljuttatja a konceptualizálót (a befogadót) a referenciaponttól a célig, utóbbit a figyelem központjába helyezve. Az idéző rész azért töltheti be a referenciapont funkcióját, mert a szöveg egészét tekintve könnyebben hozzáférhető, mint a célként elérni kívánt idézet. Az általa reprezentált jelentéstartalom miatt viszont már az idézet és az idézés ténye is előkészítettnek tekinthető.

Az egyenes idézés mindezek alapján **kettős figyelemirányítással** jellemezhető, melyből az egyik az összetevők szintjén, a másik az idézés szintjén figyelhető meg. A teljes idézést tekintve ugyanis először az idéző rész áll a figyelem központjába, majd – a kiterjedő aktivációval, mely során az idéző rész által aktivizált és asszociált jelentés miatt az idézet idézetként való értelmezése könnyen hozzáférhetővé válik – az idézetként megkonstruált szövegrész. Az idéző rész mint referenciapont működése addig áll fenn, míg a konceptualizáció, tehát az, hogy az adott szövegrészt a befogadó egyenes idézetként, a teljes szövegrészt pedig egyenes idézésként értelmezzé, be nem teljeseedik.

Mindezen folyamat akkor is működésbe lép, amennyiben az idéző rész az egyenes idézetbe ágyazódva vagy az idézet után jelenik meg, vagy amikor nem kap teljes nyelvi kifejtést. Utóbbi esetekben konvencionalizálódott írásképi megoldások (is) képesek szemantikailag az idézés tényét, tehát azt, hogy az adott nyelvi kifejezés az aktuális megnyilatkozótól eltérő személyhez köthető, kidolgozni. Az idéző rész és az egyenes idézet egymáshoz viszonyított sorrendje viszont mégsem csak egyszerű linearitást jelent, hanem az előtérben és a háttérben álló folyamatokhoz való kognitív ösvény megalkotásának, a megértés és az értelmezés elérhetővé tételének módját.

Az idéző azáltal, hogy egy diskurzust vagy annak egy részletét egy meglévő észleléseként, egyenes idézetként – diszkurzív viszonyba hozva a befogadóval és saját diskurzusával – hozzáférhetővé tesz mások számára, az idézet, valamint ebből adódóan az egyenes idézés létezését teremti meg, de ezzel együtt az eredeti diskurzus és az egyenes idézés meglétét is.

Köszönetnyilvánítás

Köszönöm a lektoraim értékes javaslatait, észrevételeit, melyek nemcsak a jelen tanulmány véglegesítéséhez segítettek hozzá, hanem a téma további kutatására is ösztönöznek. A tanulmány az OTKA K 100717 pályázat támogatásával készült. A vizsgálathoz felhasznált eredeti interjúk hozzáférhetővé tételében a Laokoon Filmgroup nyújtott segítséget.

Hivatkozások

- Assmann, Jan 1999. *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest: Atlantisz Könyvkiadó.
- Compagnon, Antoine 1979. *La seconde main ou le travail de la citation*. Paris: Seuil.
- Csontos Nóra 2009. *Az írásjelek alkalmazásának alakulástörténete a 17. század közepétől a 19. század elejéig keletkezett magyar nyelvű nyomtatványokban*. Doktori értekezés. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem. <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/csontosnora/diss.pdf> (2015. 06. 17.).
- Csontos Nóra 2012. Az idézés kognitív szemantikai megközelítése. In Tolcsvai Nagy Gábor – Tátrai Szilárd (szerk.) *Konstrukció és jelentés. Tanulmányok a magyar nyelv funkcionális kognitív leírására*. Budapest: ELTE – DiAGram Funkcionális nyelvészeti műhely. 195–210.
- Csontos Nóra – Tátrai Szilárd 2008. Az idézés pragmatikai megközelítése (Az idézési módok vizsgálatának lehetőségei a magyar nyelvű írásbeliségben). In Tolcsvai Nagy Gábor – Ladányi Mária (szerk.) *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXII. Tanulmányok a funkcionális nyelvészet köréből*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 59–119.
- Eöry Vilma (szerk.) 2007. *Értelmező szótár+*. (Magyar nyelv kézikönyvei 13–14). Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Fehér M. István 2008. Szóbeliség, írásbeliség, hermeneutika. *Világosság* XLIX/6:25–48.
- Gadamer, Hans-Georg 1984. *Igazság és módszer. Egy filozófiai hermeneutika vázlatja*. Budapest: Gondolat Kiadó.

- Gadamer, Hans-Georg 1991. Szöveg és interpretáció. In Bacsó Béla (szerk.) *Szöveg és interpretáció*. Budapest: Cserépfalvi Könyvkiadó. 17–41.
- Genette, Gérard 1996. Transztextualitás. *Helikon* 1996/1–2:82–90.
- Heidegger, Martin 2001. *A fenomenológia alapproblémái*. Budapest: Osiris Kiadó, Gond-Cura Alapítvány.
- Iser, Wolfgang 1996. Az olvasás aktusa. In Kiss Attila Atilla – Kovács Sándor – Odorics Ferenc (szerk.) *Testes könyv I.* (deKON-KÖNYVek 8). Szeged: Ictus. 241–264.
- Jauss, Hans Robert 1999. A recepció elmélete. In Kulcsár-Szabó Zoltán (szerk.) *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika*. Budapest: Osiris Kiadó. 9–35.
- Kocsány Piroska 1992. Szövegnyelvészet versus szövegelemzés. In Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.) *Szemiotikai szövegtan 5*. Szeged: JGYTF Kiadó. 145–152.
- Lakoff, George 1987. *Women, Fire, and Dangerous Things*. Chicago, London: University of Chicago Press.
- Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar*. Vol. 1. Stanford: Stanford University Press.
- Langacker, Ronald W. 1991. *Foundations of Cognitive Grammar*. Vol. 2. Stanford: Stanford University Press.
- Langacker, Ronald W. 1999. *Grammar and Conceptualization*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Langacker, Ronald W. 2008. *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Levinson, Stephen C. 1983. *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marmaridou, Sophia S. A. 2000. *Pragmatic Meaning and Cognition*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Ong, Walter 1998. A szöveg mint interpretáció. In Nyíri Kristóf – Szécsi Gábor (szerk.) *Szóbeliség és írásbeliség. A kommunikációs technológiák története Homérosztól Heideggerig*. Budapest: Áron Kiadó. 143–165.
- Sanders, José – Wilbert Spooren 1997. Perspective, subjectivity, and modality from a cognitive linguistic point of view. In Wolf-Andreas Liebert – Gisela Redeker – Linda R. Waugh (szerk.) *Discourse and Perspective in Cognitive Linguistics*. (Current Issues in Linguistic Theory 151). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 85–112.
- Tátrai Szilárd 2005. A nézőpont szerepe a narratív megértésben. In Kertész András – Pelyvás Péter (szerk.) *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXI. Tanulmányok a kognitív szemantika köréből*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 207–229.
- Tátrai Szilárd 2010. Áttekintés a deixisről (funkcionális kognitív kiindulópontból). *Magyar Nyelvőr* 134/2:211–233.
- Tátrai Szilárd 2011. *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés*. (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 131). Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Tátrai, Szilárd – Nóra Csontos 2009. Perspectivization and modes of quoting in Hungarian. *Acta Linguistica Hungarica* 56/4:441–468.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2001. *A magyar nyelv szövegana*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

- Tolcsvai Nagy Gábor 2003. Topikaktiválás és topikfolytonosság magyar nyelvű szövegekben. In Németh T. Enikő – Bibok Károly (szerk.) *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XX. Tanulmányok a pragmatika köréből*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 295–325.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2010. *A kognitív szemantika*. Nyitra: Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2013. *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Tomasello, Michael 2002. *Gondolkodás és kultúra*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Verschueren, Jef 1999. *Understanding Pragmatics*. London: Arnold Publishers.

Az idézett művek jegyzéke

- Ambrus Laura 2013. Egy pipa ezer élete. *E-nyelv Magazin* 2013. 12. 04. <http://e-nyelvmagazin.hu/2013/12/04/egy-pipa-ezer-elete/> (2015. 05. 26.)
- Bod Péter 1748. *A Szent Bibliának históriája*. Szeben: Sárdi Sámuel.
- Csepeli hírblog 2015. A Saul fia nyerte a zsűri nagydíját Cannes-ban. *Csepel.info* 2015. 05. 25. <http://csepel.info/?p=41761> (2015. 05. 25.)
- Faludi Ferenc (ford.) 1771. *Iftenes jószággra, és Jzerentsés bódlog életre oktatt Nemes Urfi. Írta Anglus nyelven Dorell József. Fordította Olajzbúl Faludi Ferentz*. Nagyszombat: A' Jesus Társaság Akadémiai Collégiumának Bötüivel.
- Ilyés András 1743. *Keresztyéni életnek példája avagy tüköre*. Nagyszombat.
- Inforádió 2015. Török Gábor Tapolca tapasztalatait így összegzi. *Inforádió* 2015. 04. 13. <http://www.inforadio.hu/hir/belfold/hir-718107> (2015. 05. 26.)
- Kamarási György 1747. *Emlékezet' Kővei*. Kolozsvár: S. Pataki József.
- Napi remény* 2012. 12. 08. <http://goo.gl/FD9fuQ> (2015. 05. 25.)
- Onozó Róbert–Papp Eszter–Varga Ferenc 2015. A Saul fia nyerte a zsűri nagydíját Cannes-ban. *Origo* 2015. 05. 24. <http://goo.gl/UpGgqY> (2015. 05. 25.)
- Rovó Attila 2015. Nemes Jeles László: „Megrázó érzés a semmiből ide kerülni”. *VS.hu* 2015. 05. 25. <http://goo.gl/YZLPQS> (2015. 05. 25.)
- Rozgonyiné Molnár Emma 2014. Szikszainé Nagy Irma (szerk.): A stilisztikai-retorikai alakzatok szöveg- és stílusstruktúráját meghatározó szerepe. *Magyar Nyelvőr* 138/1:114–121.
- Szathmári István 2009. Kazinczy stilisztikai nézeteiről – még egyszer. *Magyar Nyelvőr* 133/2:150–155.
- Szikszainé Nagy Irma 2001. Szathmári István: A magyar irodalmi nyelv és stílus kérdései. *Magyar Nyelvőr* 125/4:500–506.
- Varga Ferenc 2015. Ha Spielberg szarnak tartaná, az fájna. *Origo* 2015. 05. 18. <http://goo.gl/sAQ9OL> (2015. 05. 25.)

A szerzőről

Csontos Nóra a Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének egyetemi adjunktusa, valamint az Université Sorbonne Paris Cité, INALCO vendégoktatója. Kutatási területei: a perspektivizáció (elsősorban az idézés) pragmatikai, kognitív szemantikai vizsgálata, történeti pragmatika, a filozófiai hermeneutika, a recepcióelmélet és a fenomenológia háttérfelvetéseinek bevonása a (történeti) pragmatikai/szemantikai vizsgálatokba.
Elérhetősége: csontosnora@gmail.com